

ELS MONUMENTS MEGALÍTICS DEL MASSÍS DE LES GAVARRES-ARDENYA (Baix Empordà, Gironès i La Selva)

Xavier Niell Ciurana (Màster d'Iniciació a la Recerca)

Articles
(Prehistòria)

El megalitisme (mega= ‘gran’- lithos= ‘pedra’) va ser un fenomen cultural que es va estendre per Europa occidental (des de la península Ibèrica fins al nord d'Europa, i des de les illes Britàniques fins a les illes del Mediterrani) durant el neolític mitjà, neolític final, calcolític i edat del bronze; és a dir, entre el IV i II mil·lenni aC.

Aquest fenomen va consistir en la construcció, per part de diferents comunitats agrícoles i ramaderes, de grans monuments o estructures de pedra amb finalitats funeràries o sepulcrales. Aquest tipus de construccions, moltes vegades conegudes amb el nom de dòlmens o megàlits, varen ser concebudes com a cementiris o llocs d'enterrament, ja que a l'interior, s'hi enterrava de forma individual o col·lectiva les restes dels seus difunts, acompanyades dels seus objectes o pertinences personals (atuells de ceràmica, eines de sílex, objectes d'ornament, etc.).

Un dels llocs on també es va produir aquest fenomen va ser al massís de les Gavarres-Ardenya. Es tracta de dos massissos muntanyosos de poca alçada, que conformen l'extrem septentrional de la Serralada Litoral Catalana i que se situen a cavall de les comarques del Baix Empordà, el Gironès i la Selva. Tot i que s'engloben sota el mateix nom són dues serralades independents ja que es troben separades entre si pel riu Ridaura que transcorre per la vall d'Aro.

El meu treball de recerca ha consistit a establir quin és l'estat de la qüestió, en una posada al dia actualitzada i exhaustiva de tot el que s'havia fet des de finals del segle XIX fins a l'actualitat referent a l'estudi del fenomen megalític al massís de les Gavarres-Ardenya (Baix Empordà, el Gironès i la Selva). Per dur-lo a terme he hagut de treballar en dues parts fonamentals: la primera ha estat un enorme buidatge bibliogràfic en arxius i biblioteques de la comarca per tal de consultar tots aquells llibres, articles i publicacions que

feien referència a aquest tema. La segona ha consistit en una visita personalitzada a cadascun dels monuments megalítics existents en aquest sector (solament s'han estudiat de forma aprofundida els dòlmens i els menhirs). L'objectiu d'aquestes sortides ha consistit a estudiar-los de primera mà per tal d'extreure el màxim d'informació possible de cadascun d'ells i completar d'aquesta manera unes fitxes descriptives.

Mapa de distribució dels monuments megalítics del massís de les Gavarres-Ardenya
Font: GESEART, 1990/retocat: X.Niell 2011

Actualment es coneix en aquest sector més d'un centenar de monuments, construccions i manifestacions relacionades amb la cultura megalítica. Sí que és veritat que si ens centrem solament en els dòlmens i els menhirs el nombre es redueix al voltant d'una cinquantena de monuments (33 dòlmens i 20 menhirs).

Per tal de facilitar-ne un estudi aprofundit es va procedir a la divisió del massís de les Gavarres-Ardenya en tres zones o sectors:

-Sector nord: Es tracta de tota aquella zona amb terrenys pissarrosos esquistosos que s'estén entre els municipis de Girona, Quart, Celrà, Juià, Sant Martí Vell, Monells-Cruïlles-Sant Sadurní, la Bisbal d'Empordà, Forallac, Torrent d'Empordà i Llofriu (Baix Empordà i Gironès). En aquest sector destaca l'agrupament megalític de Fitor-Fonteta (Forallac) on al voltant de l'església de Santa Coloma de Fitor s'hi ha pogut documentar l'existència d'una quinzena de monuments.

-Sector sud: Fa referència a tota la franja o façana costanera del massís de les Gavarres (àrea geològicament granítica) que s'estén entre els termes municipals de Cassà de la Selva, Llagostera, Romanyà de la Selva, Santa Cristina d'Aro, Castell-Platja d'Aro, Calonge, Palamós, Palafrugell i Begur (Gironès-Baix Empordà). Hi destaca l'agrupament megalític de Romanyà de la Selva (Santa Cristina d'Aro) format per una desena de monuments, en el qual destaca el dolmen de la Cova d'en Daina.

- **Massís de l'Ardenya:** Fa referència a tota la superfície granítica de terra situada entre el riu Ridaura i la riera de Tossa. Comprèn els municipis de Llagostera, Santa Cristina d'Aro, Sant Feliu de Guíxols, Vidreres, Lloret de Mar i Tossa de Mar; i s'estén per les comarques del Baix Empordà, el Gironès i la Selva. Cal remarcar la presència en aquest sector de dos agrupaments megalítics importants: el del puig Gros (Sant Feliu de Guíxols) i el del puig de les Cadiretes (Llagostera/ Tossa de Mar).

Un element interessant del meu treball és que a partir de l'estudi detallat de cadascun d'aquests monuments megalítics, i sobretot a partir de les seves característiques arquitectòniques, s'ha pogut establir una llista tipològica dels diferents tipus de monuments megalítics que hi ha al massís de les Gavarres-Ardenya (cistes amb túmul, sepulcres de corredor, galeries catalanes, menhirs, sepultures alternatives...). Això ha permès al mateix temps establir una seqüència cronològica sobre l'evolució del megalitisme al massís de les Gavarres-Ardenya. D'aquesta manera s'ha pogut veure com es van anar construint i evolucionant (des del més antic al més modern) els diferents tipus de monuments megalítics al llarg del temps; i com van anar canviant al mateix temps les diferents societats humanes i la consciència vers la mort al llarg de la prehistòria recent.

1) Els monuments megalítics més antics d'aquest sector són les **cistes amb túmul o cistes megalítics**. Són pròpies del neolític mitjà (4000-3400 aC). Estan formades a partir de la construcció d'una cambra funerària de tendència rectangular o quadrada de petites dimensions, feta amb lloses de pedra clavades verticalment sobre el terreny, que conformen una mena de caixa de pedres completament tancada gràcies a una llosa de coberta, i tapada per un petit túmul o monticle fet de blocs de pedra i terra. Se solen situar en llocs planers, però al mateix temps elevats (cims de turons o en petits replans) i sempre amb molta bona visibilitat

sobre l'entorn immediat. La majoria de cistes solen estar orientades cap al quadrant nord-oest/sud-est. Es tractava de monuments megalítics no reutilitzables ja que solament s'hi enterrava una vegada a una persona important o bé en parella, retirant la llosa de coberta.

En l'actualitat al massís de les Gavarres-Ardenya tenim onze cistes amb túmul segures i cinc de dubtoses repartides de la següent manera: en el sector nord de les Gavarres es coneixen quatre cistes segures (cista de l'Abel, cista de la Cadira del Bisbe, cista del cim del Clot Llorer i cista del puig d'en Roura) i dues de dubtoses (cista del mas Puig-sec i cista dels Àngels). En el sector sud de les Gavarres hi podem trobar cinc cistes amb túmul segures (Pedres Dretes de Ruàs, carretera de Calonge, Suro del Rei, finca d'en Güitó i bosc d'en Roquet) i una de dubtosa (l'Olivaret). Per

últim, al massís de l'Ardenya o de les Cadiretes actualment s'hi poden trobar dues cistes amb túmul segures (roca de l'Ivet i puig de les Cadiretes) i dues de dubtoses (Mare de Déu de Gràcia i caixa de la vall del Roc).

Dolmen del Mas Estanyet (Fitor-Fonteta)

Foto: X. Niell

2) A continuació destaquen els **sepulcres de corredor**. Són propis de finals del neolític mitjà, inicis del neolític final (3400-2500 aC). Es tracta de monuments megalítics de caràcter col·lectiu formats bàsicament a partir de la construcció d'una cambra sepulcral de tendència normalment geomètrica o poligonal (subcircular, trapezoïdal o rectangular), feta de lloses de pedra clavades verticalment, amb la particularitat que s'encavalquen entre si. A la part davantera sol haver-hi un corredor o passadís d'accés fet amb lloses de pedra o bé amb murs de pedra seca que presenten una alçada inferior a les lloses de la cambra. Al mateix temps tot el monument sol estar cobert per diferents lloses de coberta, i tapat per un túmul (se'n coneixen de dimensions variables) fet a partir d'una barreja de blocs de pedra i terra.

Aquest tipus de monuments megalítics es troben si-

tuats normalment en llocs planers, però relativament elevats (cim de muntanyes o petits turons) i dominants. Un element interessant és la seva orientació. Segons la forma arquitectònica de la cambra presenten una orientació determinada: els sepulcres de corredor amb cambra subcircular (els més antics) presenten una orientació cap al quadrant sud-est. Els sepulcres de corredor amb cambra trapezoïdal, en canvi, mostren una orientació majoritària cap al quadrant sud-oest. I per últim, els sepulcres de corredor amb cambra rectangular (els més moderns) mostren un predomini per l'orientació sud-est, tal com ho faran posteriorment les galeries cobertes o galeries catalanes dels quals deriven.

En l'actualitat al massís de les Gavarres-Ardenya es coneixen solament 5 exemples de sepulcres de corre-

dor: dos d'ells presenten una cambra subcircular (puig ses Forques a Calonge i can Mina de Torrents a Palafrugell) i això els situa entre els més antics de l'Empordà (3400-3000 aC). Al mateix temps se'n coneixen dos més amb cambres trapezoïdals (serra

Mitjana i Llobinar a Fitor-Fonteta) construïts entre el 3000 i el 2700 aC, i solament un amb cambra rectangular (mas Bousarenys, a Santa Cristina d'Aro) que és el de tipologia més moderna (2700-2500 aC).

3) Durant el neolític final destaquen les **galeries cobertes o galeries catalanes**. Al massís de les Gavarres-Ardenya són el monument megalític més nombros i important ja que se'n coneixen unes 17. Dins d'aquesta categoria de monuments se n'ha de distingir així mateix dos tipus, segons les seves dimensions i característiques arquitectòniques:

-Les grans galeries catalanes amb passadís en forma de V: Al massís de les Gavarres-Ardenya solament se'n coneixen dues: el dolmen del Cementiri dels Moros de Torrent (Torrent) i el dolmen de la Cova d'en Daina (Santa Cristina d'Aro). Presenten una cambra funerària de grans dimensions i de tendència rectangular, fetes a partir de la col·locació o

disposició de diferents lloses de pedra de forma prismàtica unes al costat de les altres (no encavalcades). A la part davantera solen presentar un corredor d'accés molt més baix que la cambra, fet de lloses de pedres i en forma de V. És a dir, l'espai del corredor es va estrenyent a mesura que ens acostem a l'entrada. Tot el monument està cobert per una o diverses lloses de coberta i tapat per una estructura tumulària. Ara el túmul no consisteix únicament en un simple amuntegament de blocs de pedra i terra, sinó que s'ha convertit en una part molt important de tot el conjunt. Se'n coneixen de dos tipus: el primer està format per una estructura interna feta a partir de tota una sèrie de fileres de lloses radials (clavades de forma vertical o de cairrell) per tal de donar solidesa a tot el conjunt (dolmen del Cementiri dels Moros). El segon cas està format per tota una sèrie de lloses de pedra clavades verticalment o ajagudes a tot el perímetre del túmul (cromlec) que conformen un anell de contenció extern (dolmen de la Cova d'en Daina).

-Les petites galeries catalanes amb passadís en forma de U: Són els monuments megalítics més nombrosos i importants del massís de

les Gavarres-Ardenya ja que se'n coneixen unes 15. Es troben distribuïdes de la següent manera: se'n coneixen 14 en el sector nord de les Gavarres (dolmen dels Tres Caires, dolmen de la Serra de Cals, dolmen dels Tres Peus, dolmen del Dr. Pericot, dolmen de la Carena Jonquet-Vidal, dolmen de la Roca de la Gla, dolmen de la Vinya Gran, dolmen del Mas Estanyet, dolmen d'en Botey, dolmen de la Taula dels Tres Pagesos, dolmen del Clot de la Tina, dolmen dels Revolts de Torrent, dolmen del Puig d'Arques i dolmen de Montagut) i 1 en el sector sud (dolmen de les Pedres Dretes d'en Lloberes).

Es tracta de monuments megalítics de dimensions molt més reduïdes que els anteriors tant pel que fa a les cambres com als corredors d'accés. Ara quasi bé no presenten cap mena de diferència en alçada entre les cambres i els corredors d'accés. Els passadissos, a més a més, presenten una forma en U. És a dir, les lloses de pedra que el conformen no es van estren-

Dolmen dels Tres Peus (Fitor-Fonteta)

Foto: X. Niell

yent a mesura que ens acostem a l'entrada, sinó que es mantenen en línia recta. Per últim, presenten una simplificació important de l'estructura tumulària. Desapareixen les lloses radials i els cromlecs (tot i que no sempre), i se substitueixen per estructures tumulàries cada cop més senzilles i formades per simples acumulacions de blocs de pedra i terra.

4) **Els menhirs** són uns dels monuments megalítics més coneguts i associats amb la cultura megalítica. Se'n van construir al llarg de tot el període megalític al mateix temps que els dòlmens (entre el IV i el II mil·lenni aC). Un dels principals problemes d'aquest tipus de monuments és que no se'n coneix amb seguretat la finalitat o funcionalitat. Es creu que podien haver servit com a fites territorials o terminals per marcar o delimitar els territoris d'explotació de les societats humanes que els varen erigir. També s'ha proposat que podien haver servit com a fites per marcar àrees sagrades o funeràries (necròpolis megalítiques) ja que moltes vegades se situen a tocar dels monuments megalítics existents. I per últim, hi ha gent que creu que els menhirs eren monuments megalítics amb una simbologia i un significat religiós i funerari propi.

Al massís de les Gavarres-Ardenya es troben molt ben representats ja que se'n coneixen uns 20. N'hi ha 3 a les Gavarres nord (Pedra Dreta a Sant Sadurní de l'Heura, menhir del Mas Gros a Canapost i menhir de Fitor, a Forallac), 10 a les Gavarres sud (menhir del Puig Estela, menhir del Puig ses Forques, menhir de la Murtra, menhir de sa Pedra Aguda o de les Goges, menhir de la Pedra Ramera, menhir de la Pedrafita, menhir de Can Mont, menhir del Mas Ros, menhir del Terme de Belliu i menhir de la Cala Pedrosa) i 7 més al massís de l'Ardenya o serra de les Cadiretes (menhir de Can Llaurador, menhir del Terme Gros, menhir de Montagut, menhir d'en Llach, menhir de l'Avi, menhir de Montllor i menhir de l'Aromir).

També s'ha de dir que els menhirs segons la seva forma o arquitectura es poden subdividir o classificar

en 3 grups o tipologies:

- **Fal·liformes**: solen ser allargats (semblant a un fal·lus, per això reben aquest nom), tenen els caires repicats i no presenten cap escotadura en cap de les superfícies.

- **Antropomorfs**: tenen una escotadura a la part superior feta expressament repicant per tal de donar-los un aspecte antropomorf. Tradicionalment aquest tipus de menhirs són coneguts popularment amb el nom de "frases" pel seu aspecte d'home encaputxat.

- **Estela**: solen tenir forma de pilar o de llosa. Presenten els caires repicats i sense cap mena d'escotadura en cap de les cares.

Menhir de Can Llaurador (Sta. Cristina d'Aro)
Foto: X. Niell

D'aquesta manera podem veure com dels 20 menhirs estudiats en el nostre sector n'hi ha 5 que són del tipus antropomorf (menhir de la Murtra, menhir de sa Pedra Aguda, menhir de Can Llaurador, menhir de Montllor, menhir de Montagut), 6 que són estel·liformes (menhir del puig ses Forques, menhir del Mas Gros, menhir de Fitor, menhir

del Terme de Belliu, menhir del Mas Ros, menhir de la Pedra Ramera, menhir de l'Avi), 6 que són fal·liformes (menhir de Can Mont, menhir de la Cala Pedrosa, menhir del Terme Gros, menhir d'en Llach, menhir de l'Aromir i menhir de la Pedra Dreta de Sant Sadurní) i 1 d'indeterminat (menhir de la Pedrafita).

5) Va ser a finals del III mil·lenni aC quan es van deixar de construir nous monuments megalítics (dòlmens) en aquest sector. A partir d'aquest moment els nous enterraments s'havien d'efectuar de dues maneres: o bé es van reutilitzar o reaprofitar els dòlmens ja existents, o bé es van començar a utilitzar un nou tipus de sepultures (les anomenades **sepultures alternatives**) com a cementiris o llocs d'enterrament.

S'ha de tenir en compte que dins d'aquesta categoria s'hi engloben diferents tipus de monuments (abrics sepulcral, paradòlmens i hipogeus o coves artificials)

que foren utilitzats per enterrar-hi la gent de forma col·lectiva durant el calcolític i de l'edat del bronze. La seva distribució dins de la nostra àrea de recerca fa referència sobretot a la franja costanera i granítica del massís de les Gavarres (des de Cassà de la Selva fins a Palafrugell) i en la totalitat de la superfície del massís de l'Ardenya.

- Els **abrics sepulcral**s o **caus granítics** són cavitats formades de manera natural a causa de l'erosió, en rodolar muntanya avall diferents blocs de granit, que van xocant entre si, i queden col·locats els uns sobre els altres. Aquestes cavitats interiors eren fàcilment delimitables amb murs de pedra seca als laterals i la part davantera. D'aquesta manera s'empetitia i s'obturava l'entrada i es protegien els enterraments interiors. A l'entrada també s'hi solia construir un túmul terraplè (fet de blocs de pedra i terra) per tal de facilitar-hi l'accés. Per últim, tant a la part posterior com als laterals s'hi solia construir un túmul fet de blocs de pedra i terra per tal de cobrir i delimitar tot el monument.

Dolmen del Mas Bouserenys (Sta. Cristina d'Aro)
Foto: X. Niell

Foren aprofitades per l'home prehistòric com a llocs d'enterrament durant el neolític final -calcolític-edat del bronze (2700-700 aC).

D'aquest tipus de monuments megalítics se'n coneixen força exemples en els termes municipals de Cassà de la Selva (8), Llagostera (1), Santa Cristina d'Aro (6), Castell-Platja d'Aro (3), Calonge (19), Palafrugell (2), Sant Feliu de Guíxols (2) i Tossa de Mar (2).

Els paradòlmens, que deriven dels anteriors, són cavitats funeràries formades de manera natural sota grans blocs erràtics de granit, amb la particularitat que la cambra sepulcral sol estar completada amb diverses lloses de pedra col·locades intencionadament de forma vertical per tal de delimitar-la. En molts casos a la part davantera solen presentar veritables corredors o passadissos d'accés fets de lloses de pedra o murs

de pedra seca, cosa que sol donar un veritable aspecte de monument megalític. Foren utilitzats com a cementiris o llocs d'enterrament (igual que els abrics sepulcral)s durant l'època calcolítica i de l'edat del bronze (2200-700 aC).

Se'n coneixen força exemples en els termes municipals de Cassà de la Selva (3), Llagostera (2), Santa Cristina d'Aro (1), Castell-Platja d'Aro (1), Calonge (3), Sant Feliu de Guíxols (2) i Tossa de Mar (4).

Finalment, només ens queda parlar dels **hipogeus** o **coves artificials**. Es tracta de cavitats sepulcral)s de planta normalment ovalada que foren excavades en roques tan dures com el granit. Presenten en la majoria dels casos una petita obertura d'entrada de forma circular (d'uns 70 cm), que devia anar tapada amb una llosa de pedra circular, la qual donava pas a una cavitat interior més gran i de secció ovalada (amb les parets completament polides) on s'efectuaven els enterraments.

Es tracta d'un tipus de monument megalític propi de l'època calcolítica (2200-1800 aC).

Actualment en la nostra àrea de recerca solament se'n coneixen unes set: la cova de sa Tuna i la cova dels Moros (Solius), la cova del Mas Rissec (Llagostera), les dues coves de ses Falugues (Begur), la cova dels Clots de Sant Julià (Canapost) i la cova de la cala Sanià (Palamós).

En definitiva aquest treball ha de ser vist com una base, com una primera plataforma a partir de la qual poder saber tot el que s'ha fet fins al moment en el camp del megalitisme al massís de les Gavarres-Ardenya, i poder establir a partir d'ara tota una sèrie de noves línies de recerca i d'investigació que s'han de dur a terme en un futur proper en el camp de la investigació del fenomen megalític al massís de les Gavarres-Ardenya (descoberta i catalogació de nous monuments, excavació de dòlmens inèdits, estudi de materials arqueològics...).